

NATIONELLA CENTRET FÖR
UTBILDNINGSAUTVÄRDERING

SÄRSKILT STÖD SOM RESURS

Utvärdering av det särskilda stödet inom yrkesutbildningen

Sammanfattningar 8:2021
FÖRFATTARE Jani Goman, Raisa Hievanen
OMSLAGSBILD Akimov Igor/Shutterstock.com
BILDER Kuvitelmia Hanna Tarkiainen, Shutterstock.com
OMBRYTNING PunaMusta Oy
ISBN 978-952-206-710-4 pdf
ISSN 2669-8811 (online)
@ Nationella centret för utbildningsutvärdering

Innehåll

1	Utgångspunkter för utvärderingen	4
2	Vad utvärderades	5
3	Genomförande av utvärderingen och material	6
4	Studering med särskilt stöd enligt statistik- och registeruppgifter	7
5	Resurser, arbetsfördelning och personalens kunskande inom särskilt stöd	10
6	Identifiering av behov av särskilt stöd	14
7	Planering av särskilt stöd	15
8	Förverkligandet av särskilt stöd	18
9	De studerandes upplevelser av studierna och av det stöd de fått	23
10	Anpassning av bedömningen av kunskandet och avvikelse från kraven på yrkesskicklighet eller målen för kunskandet	25
11	Samarbete kring särskilt stöd	26
12	Granskning i förhållande till bakgrundsfaktorer ¹	27
13	Det särskilda stödets styrkor	30
14	Coronaepidemins effekter på det särskilda stödet	31
15	Utvecklingsrekommendationer	33

1 Utgångspunkter för utvärderingen

Elevernas och de studerandes rätt att få stöd för sitt lärande och utvecklingen av sina kunskaper i enlighet med sina behov är en central princip i det finländska utbildningssystemet. Enligt grundlagen ska var och en beredas jämlik möjlighet att få undervisning och utbildning enligt sina förmågor och särskilda behov.

En studerande inom yrkesutbildning har rätt till särskilt stöd, om hen på grund av inlärningssvårigheter, en skada, en sjukdom eller något annat skäl behöver långvarigt eller regelbundet särskilt stöd för lärandet och studierna för att uppnå kraven på yrkesskicklighet eller målen för kunnandet enligt grunderna för examen eller utbildningen. Med särskilt stöd avses systematiskt pedagogiskt stöd samt särskilda undervisnings- och studiearrangemang som baserar sig på den studerandes mål och färdigheter.

Nationella centret för utbildningsutvärdering (NCU) gjorde åren 2020–2021 en utvärdering av det särskilda stödet inom yrkesutbildningen. I denna sammanfattning presenteras utvärderingens resultat samt slutsatser och utvecklingsplaner.

2 Vad utvärderades

- Tillräckligheten hos resurserna och personalens kompetens samt hur väl arbetsfördelningen fungerar i ordnandet av särskilt stöd.
- Hur väl identifieringen av behov av särskilt stöd och planeringen av stödet fungerar.
- Förverkligandet av särskilt stöd och handledning samt tillgången till stöd och stödets lättillgänglighet.
- Hur väl rutinerna för anpassning av bedömningen och avvikelser från kraven på yrkesskicklighet eller målen för kunnandet fungerar.
- Förverkligande av samarbetet kring särskilt stöd.
- Det särskilda stödets styrkor.
- Hur väl de nationella riktlinjerna för särskilt stöd fungerar och utvecklingsbehov på nationell nivå.

Krävande särskilt stöd omfattades inte av utvärderingen. I utvärderingen studerade man dock till relevanta delar kontaktytorna mellan särskilt stöd och krävande särskilt stöd samt övergångar mellan de olika stödformerna. Utvärderingen omfattade inte heller utbildning som handleder för yrkesutbildning (VALMA). I utvärderingen utreddes ändå samarbetet mellan grundexamensutbildning och handledande utbildning.

3 Genomförande av utvärderingen och material

Till målgruppen för utvärderingen hörde de anordnare av yrkesutbildning som enligt uppgifterna i utbildningsförvaltningens statistiktjänst Vipunen hade haft studerande som fått beslut om särskilt stöd som avlade grundexamina, yrkesexamina eller specialyrkesexamina, eller delar av sådana examina, åren 2019 eller 2020.

Data för utvärderingen samlades in:

Genom en enkät till anordnare av yrkesutbildning (n = 92)

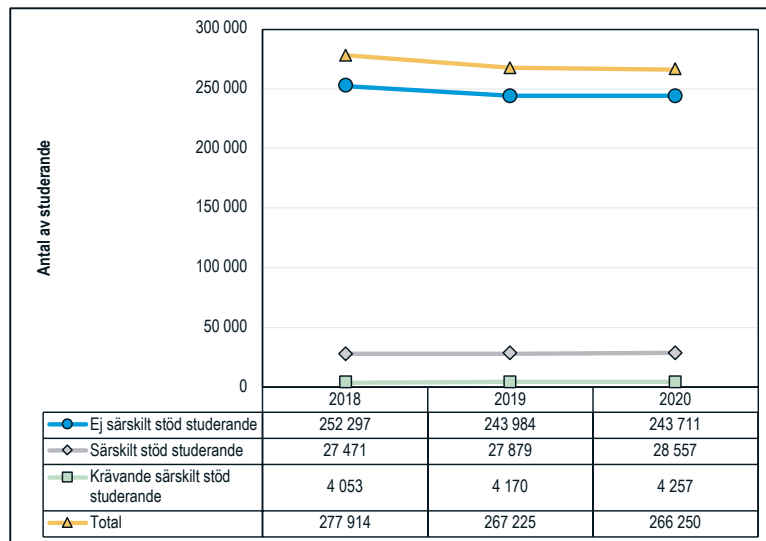
Genom en enkät till undervisande och handledande personal (n = 2 379)

Genom intervjuer med studerande som fick särskilt stöd (n = 50)

Från Koski-registret (n = 27 349 studerande med särskilt stöd)

4 Studerande med särskilt stöd enligt statistik- och registeruppgifter

Antalet studerande som behöver särskilt stöd har ökat sedan 2004, när statistikföringen inleddes. Under de senaste åren har andelen studerande i yrkesutbildning som behövt särskilt stöd varit 10–11 procent (figur 1). Relativt sett flest studerande med särskilt stöd finns inom servicebranscherna, teknikbranscherna, området för informationsbehandling och datakommunikation samt de humanistiska och konstnärliga branscherna, där andelen är ca 12–13 procent.

FIGUR 1. Antalet studerande med särskilt stöd och krävande särskilt stöd respektive andra studerande samt totalt antal studerande inom yrkesutbildningen åren 2018–2020 (Vipunen 2021)

Det Koski-registermaterial som använts i utvärderingen omfattar 27 349 studerande med särskilt stöd, som inlett sina studier under perioden 1.1.2018–1.2.2021. Av dem studerade 98 procent för en yrkesinriktad grundexamen, 2 procent för en yrkesexamen och under 1 procent för en specialyrkesexamen. 84 procent talade finska som modersmål, 3 procent svenska och 13 procent något annat språk. Hälften av de studerande var kvinnor och hälften var män.

- Ungefär 97 procent av de studerande hade bara fått ett beslut om särskilt stöd. Ca 3 procent hade 2–3 beslut om särskilt stöd, och under 1 procent hade minst 4 beslut. Den studerande som hade flest beslut hade 8 beslut.
- För nästan hälften av de studerande hade beslutet om särskilt stöd fattats inom 2 månader och för en fjärdedel inom 2–6 månader efter att studierätten började. För 11 procent av de studerande hade beslutet fattats över ett år efter att studierna inleddes. För ungefär en tiondel av de studerande hade beslutet fattats samma dag som studierätten börjat.
- 4 procent av de studerande hade avlagt studier som stöder studiefärdigheterna som sina huvudsakliga studier.
- Bedömningen inom grundexamensstudierna hade anpassats för 2 procent av de studerande. De flesta av dem hade finska som modersmål. Avvikelser från kraven på yrkesskicklighet eller målen för kunnandet hade endast gjorts för ungefär 1 procent. De flesta av dem hade något annat språk än finska som modersmål. Anpassningar och avvikelser gällde oftast gemensamma examensdelar och var vanligast inom servicebranscherna.
- Enligt läget den 1 februari 2021 var 80 procent av de studerande närvarande och 2 procent hade utexaminerats. 15 procent av de studerande hade avgått eller ansågs ha avgått och 3 procent hade tillfälligt avbrutit studierna. De studerande som hade avgått eller ansågs ha avgått hade i de flesta fall avbrutit sina studier under det första studieåret.

5 Resurser, arbetsfördelning och personalens kunnande inom särskilt stöd

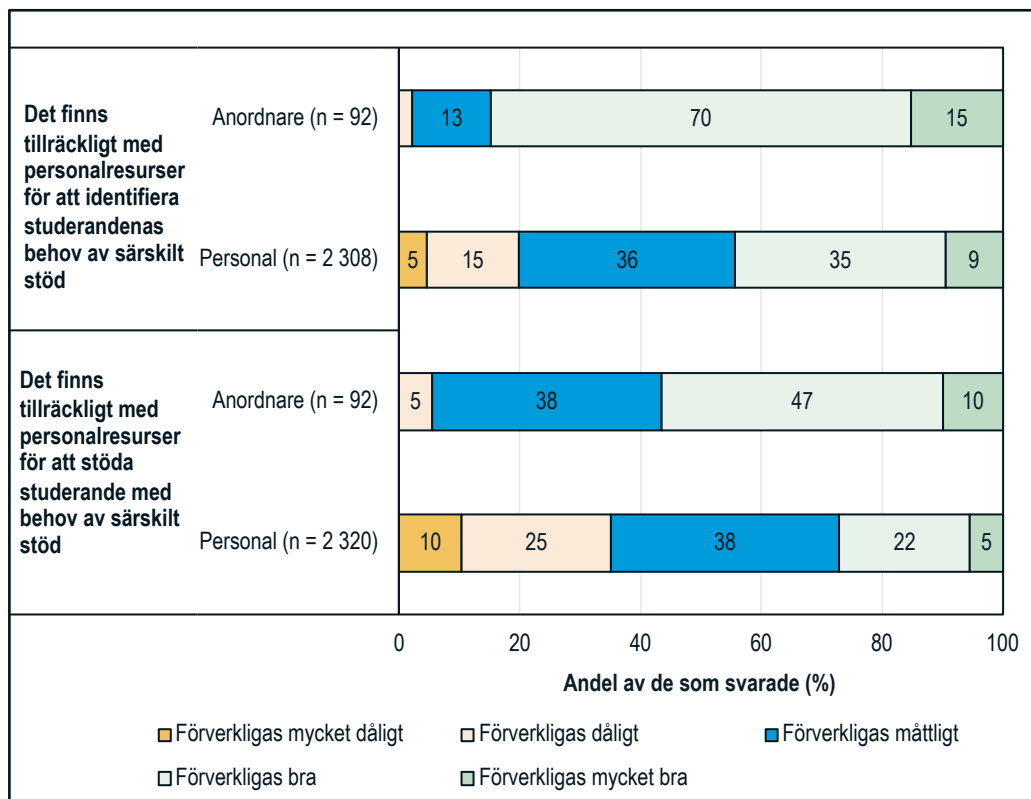
Av de utbildningsanordnare som deltog i utvärderingen uppgav 92 procent att de hade minst en behörig speciallärare i sin personal.

Antalet studerande med särskilt stöd per behörig speciallärare varierade mellan 1 och 79. 36 procent av anordnarna hade under 15 studerande med särskilt stöd, 35 procent hade 15–25 sådana studerande och 30 procent hade över 25 studerande per behörig speciallärare.

Alla som har avlagt de studier som krävs för speciallärare arbetar dock inte med dessa uppgifter. Av dem som besvarade enkäten för undervisande och handledande personal hade nästan en fjärdedel (23 %) avlagt de studier som krävs för speciallärare. Av dessa arbetade drygt 40 procent som speciallärare, och en ungefär lika stor andel undervisade i yrkesinriktade examensdelar.

Personalen upplever resursernas tillräcklighet som en utmaning för genomförandet av särskilt stöd.

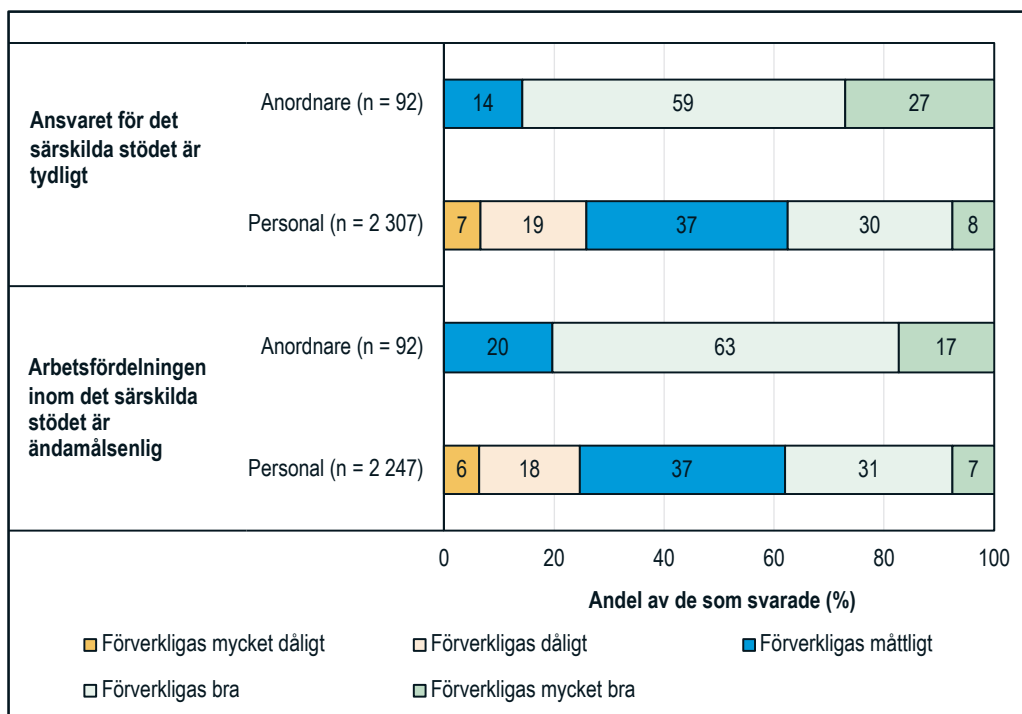
Anordnarna samt den undervisande och handledande personalen upplevde personalresursernas tillräcklighet för förverkligande av särskilt stöd som svagare än för identifieringen av stödbehov (figur 2). Knappt hälften av personalen ansåg att resursernas tillräcklighet för identifieringen av stödbehov var bra eller mycket bra. Bara drygt en fjärdedel av personalen bedömde att resursernas tillräcklighet för förverkligande av stödet var bra eller mycket bra.

FIGUR 2. Anordnarnas samt den undervisande och handledande personalens syn på personalresursernas tillräcklighet inom särskilt stöd

Tydlighet efterfrågas i arbets- och ansvarsfördelningen för det särskilda stödet.

Enligt anordnarnas uppfattning är ansvarsfördelningen gällande särskilt stöd tydlig och arbetsfördelningen förverkligas på ett ändamålsenligt sätt (figur 3). I personalens svar fanns mer spridning: knappt 40 procent ansåg att ansvarsfördelningens tydlighet och arbetsfördelningens ändamålsenlighet var bra eller mycket bra, och ungefär en fjärdedel att de var dåliga eller mycket dåliga.

FIGUR 3. Anordnarnas samt den undervisande och handledande personalens syn på hur ansvars- och arbetsfördelningen för det särskilda stödet förverkligas

Kompetensutvecklingen i fråga om särskilt stöd är inte särskilt systematisk.

Av utbildningsanordnarna bedömde endast 5 procent att tillräckligheten hos personalens kompetens gällande särskilt stöd var mycket bra, medan 32 procent ansåg att den var bra, nästan 60 procent att den var medelmåttig och 5 procent att den var dålig eller mycket dålig.

44 procent av anordnarna bedömde att systematisk utveckling av personalens kompetens förverkligas bra eller mycket bra. En lika stor andel av anordnarna bedömde att utvecklingen förverkligas medelmåttigt och resten att den förverkligas dåligt eller mycket dåligt.

Personalen bedömde sin egen kompetens som starkast inom identifiering av behov av särskilt stöd samt undervisning och handledning i läroanstaltsmiljön. Inom inläring i arbetslivet samt handledning och undervisning under distansstudier ansåg de sig ha svagare kompetens.

De som arbetade som speciallärare eller ansvariga för särskilt stöd upplevde sin kompetens som starkast. Lärarna i gemensamma examensdelar och yrkesinriktade examensdelar bedömde sin kompetens inom särskilt stöd som svagast.

Det är inte identifikationen av stöd som är alltid problemet, det saknas kompetenser på hur man behandlar studerande med specialbehov. Inom undervisning, studerandevården och specialundervisningen. (Personal)

6 Identifiering av behov av särskilt stöd

Identifieringen av stödbehov hos nya studerande förverkligas inte lika systematiskt vid kontinuerlig ansökan som i andra typer av ansökningar. Identifieringen av stödbehov fungerar sämre i yrkes- och specialyrkes-examina än i grundexamina.

De vanligaste metoderna för identifiering av behov av särskilt stöd är intervjuer, observationer, tester, kartläggningar och informationsöverföring i övergångsskeden i utbildningen.

Identifieringen av stödbehov hos nya studerande förverkligas inte lika systematiskt vid kontinuerlig ansökan som i andra typer av ansökningar.

Nästan 90 procent av anordnarna och ungefär 60 procent av personalen bedömde att identifieringen av behov av särskilt stöd fungerade bra eller mycket bra i grundexamensutbildningens olika skeden. Drygt var tionde anordnare och var tredje anställd bedömde att identifieringen fungerade medelmåttigt. 10 procent av personalen ansåg att identifieringen i det inledande skedet och 7 procent att identifieringen senare under studierna fungerade dåligt eller mycket dåligt.

Identifieringen av stödbehov fungerade sämre i utbildningar för yrkes- och specialyrkes-examina än i grundexamensutbildningar. I fråga om utbildningar för yrkes- och specialyrkes-examina ansåg drygt 50 procent av anordnarna och drygt 40 procent av personalen att identifieringen i det inledande skedet fungerade bra eller mycket bra. Ungefär 40 procent i båda respondentgrupperna ansåg att identifieringen fungerade medelmåttigt, och resten att den fungerade dåligt eller mycket dåligt.

7 Planering av särskilt stöd

Dokumentationen av planerade stödåtgärder i de studerandes PUK-planer förverkligas bra, men det förekommer utmaningar i fråga om planering av stöd för olika examensdelar, dokumentation av det förverkligade stödet, bedömning av stödets effektivitet samt tillräcklig informationsförmedling inom den undervisande och handledande personalen.

Dokumentationen av de planerade åtgärderna i de studerandes personliga utvecklingsplaner för kunnandet (PUK) och inkluderingen av de studerande i överenskommelserna om stödåtgärder förverkligas bra.

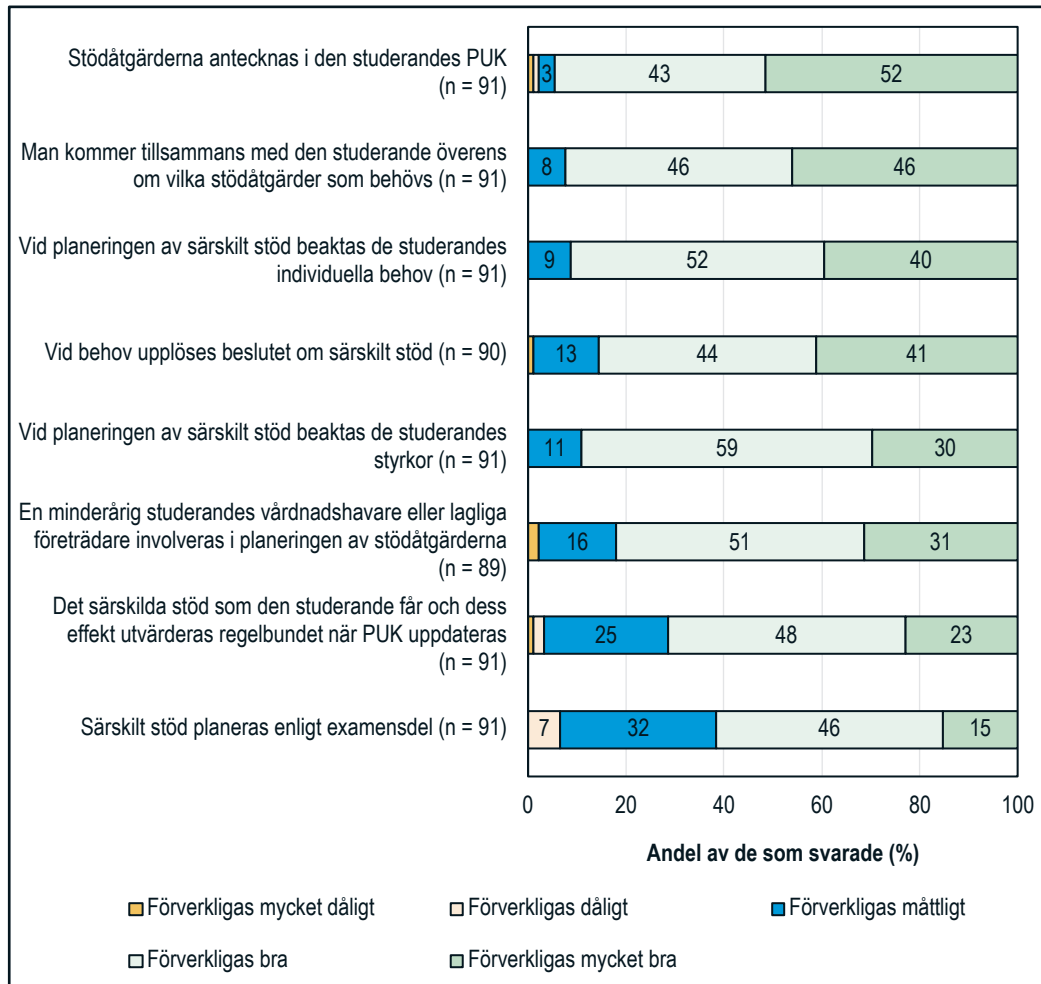
Däremot förverkligas planeringen av stödet för olika examensdelar och den regelbundna utvärderingen av det särskilda stödets effektivitet inte lika bra. Dokumentationen av förverkligade stödåtgärder borde också utvecklas. En del av anordnarna bör också utveckla inkluderingen av minderåriga studerandes vårdnadshavare i planeringen av stödåtgärder. (Figur 4 och 5.)

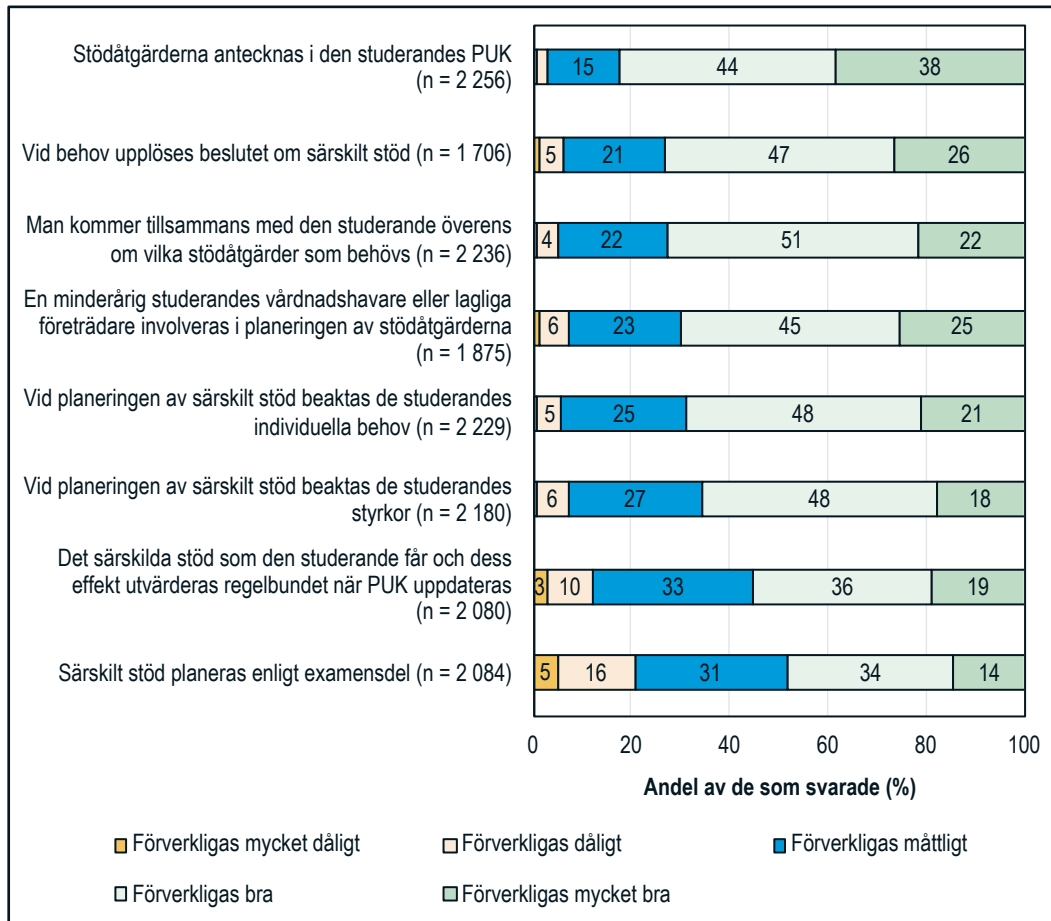
Jo vi borde effektivare utvärdera skilt för sig i varje påbörjad examensdel.
(Personal)

Yrkesläraren kunde involveras mera i planeringsskedet. (Utbildningsanordnare)

FIGUR 4. Anordnarnas syn på förverkligandet av åtgärder för planering av särskilt stöd

FIGUR 5. Den undervisande och handledande personalens syn på förverkligandet av åtgärder för planering av särskilt stöd

8 Förverkligandet av särskilt stöd

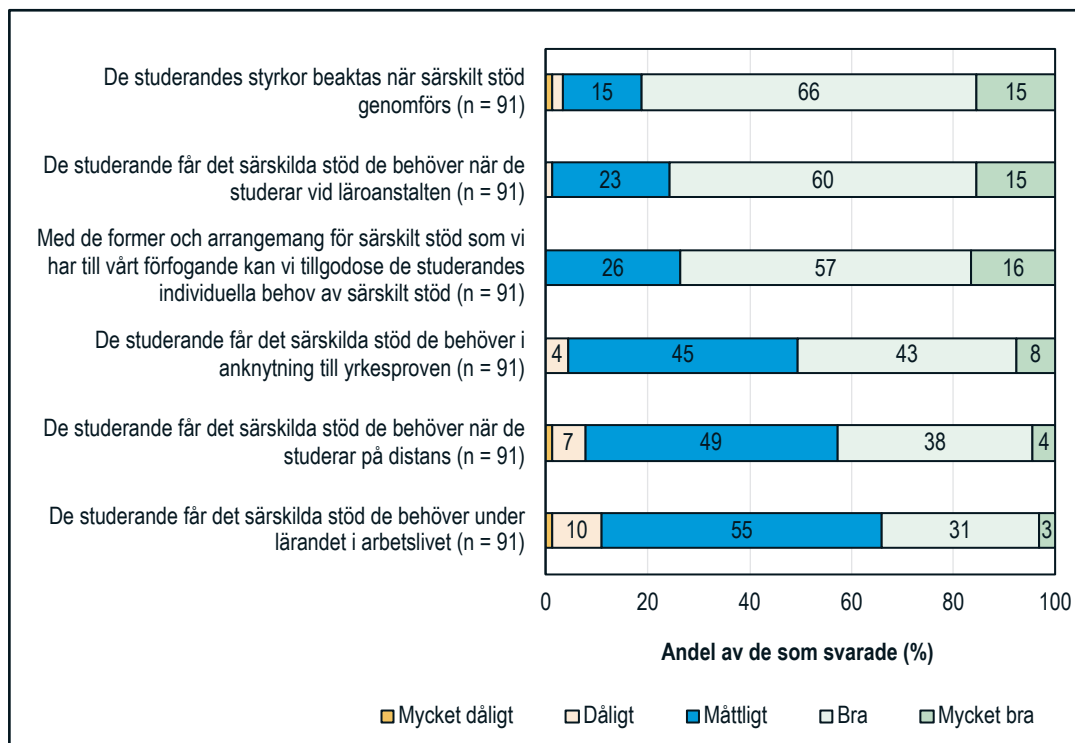
I de intervjuer med studerande som ordnades inom utvärderingen togs det upp många sätt på vilka de studerande får stöd i sina studier. De vanligaste stödformerna var tydliga anvisningar och läromedel, stöd och hjälp från den undervisande och handledande personalen, studier i olika verkstäder och smågrupper samt extra tid för uppgifter.

Även de stödformer som den undervisande och handledande personalen nämnde var av samma slag. De vanligaste var individuellt stöd och handledning, förtydligande av uppgifter och anvisningar, extra tid, repetition av olika teman samt undervisning eller handledning i små grupper. Något mindre vanliga metoder var deltagande i verkstadsverksamhet, kompanjonundervisning eller -handledning samt deltagande i förverkligande av studier som stöder studiefärdigheterna.

Andra stödformer var exempelvis muntliga prov eller tentamina, differentiering av läromedel, uppgifter och arbetsprocesser, hjälp av professionella handledare i arbets-salar samt olika typer av redskap och utrustning för studierna (t.ex. ljudböcker, bilder, videor, lättläst material, läslinjal, sittedyna).

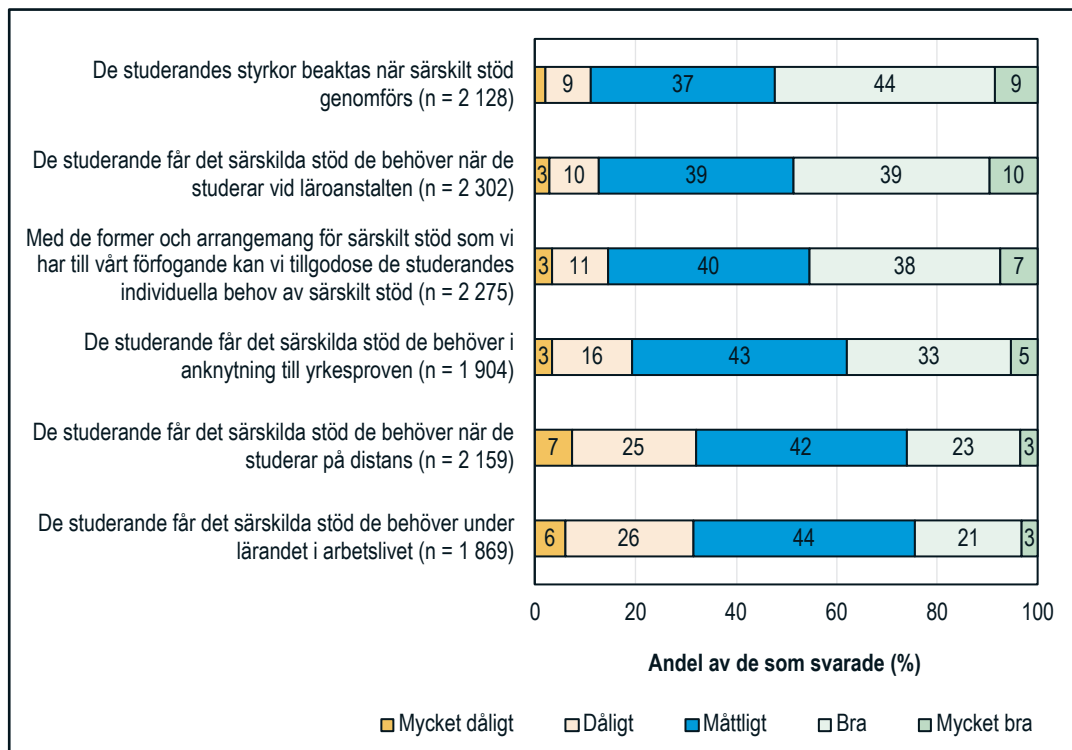
Tillgången till särskilt stöd under inläring i arbetslivet och distansstudier är klart sämre än vid studier på läroanstalten.

Majoriteten av anordnarna bedömde att de studerandes styrkor beaktas väl i förverkligandet av särskilt stöd (figur 6). Ungefär tre fjärdedelar ansåg att stödet förverkligas bra eller mycket bra i studier vid läroanstalten och att de tillgängliga stödformerna uppfyller de studerandes individuella behov på ett bra sätt. Tillgången till stöd vid inläring i arbetslivet, yrkesprov och distansstudier bedömdes vara betydligt sämre.

FIGUR 6. Anordnarnas syn på hur väl olika faktorer kring förverkligandet av särskilt stöd fungerar

Ungefär hälften av personalen bedömde att beaktandet av de studerandes styrkor och tillgången till stöd i studier vid läroanstalten förverkligas bra eller mycket bra (figur 7). Färre än hälften upplevde att stödformerna svarade bra eller mycket bra på de studerandes behov. Stödet förverkligas sämst i arbetslivet, yrkesprov och distansstudier.

FIGUR 7. Den undervisande och handledande personalens syn på hur väl olika faktorer kring förverkligandet av särskilt stöd fungerar

I grundexamensstudier förverkligas stödet sämre i yrkesinriktade examensdelar än i gemensamma examensdelar, och stödet förverkligas sämre i yrkes- och specialyrkesexamina än i grundexamensutbildning.

Anordnarna och personalen bedömde att de studerande får det särskilda stöd de behöver i högre grad i grundexamensutbildning än i studier för yrkes- och specialyrkesexamina. Dock bedömde bara knappt 60 procent av den undervisande och handledande personalen att tillgången till stöd är bra inom grundexamensutbildning.

Enligt såväl lärare i gemensamma och yrkesinriktade examensdelar som speciallärare förbättras stödet inom grundexamensutbildningen bättre i gemensamma examensdelar än i yrkesinriktade examensdelar.

I grundexamensutbildning används fler stödformer än i yrkes- och specialyrkesexamina. På motsvarande sätt använder lärare i gemensamma examensdelar fler stödformer än lärare i yrkesinriktade examensdelar. Lärare i gemensamma examensdelar hade oftare erfarenhet av undervisning och handledning i små grupper, verkstadsverksamhet, individuella lokallösningar och studier som stöder studiefärdigheterna. Lättare studier (exempelvis kortare studieveckor eller -dagar) samt repetition var de vanligaste stödformerna som användes av lärare i yrkesinriktade examensdelar.

I förverkligandet av stödet önskades kompanjonundervisning samt utveckling av läromedlen och lärmiljöerna.

Ungefär 50 procent av lärarna i gemensamma examensdelar, 40 procent av lärarna i yrkesinriktade examensdelar och 80 procent av speciallärarna hade erfarenhet av kompanjonundervisning eller -handledning. Utökande och utveckling av kompanjonundervisningen och -handledningen samt kompanjonlärarskap var det vanligaste utvecklingsbehovet som personalen lyfte fram i fråga om stödformerna och -metoderna.

Många önskade också att läromedlen och lärmiljöerna skulle utvecklas för att göra dem tydligare och mer tillgängliga samt att användningen av olika hjälpmedel i undervisningen skulle utökas. En del av lärarna och handledarna lyfte fram ett behov av mångsidigare lokaler och möbler som skulle kunna anpassas enligt behoven, vilket skulle ge bättre möjligheter till exempelvis handledning i små grupper och individuellt.

Bättre arbetsfördelning mellan yrkeslärare och speciallärare. Specialläraren mer tillgänglig för stöd till läraren och till studerande. Mer resurser för särskilt stöd, bättre planerat så det blir bättre genomfört. (Personal)

Material på rätt nivå. Noggrannare förklaring av läraren. (Personal)

9 De studerandes upplevelser av studierna och av det stöd de fått

Bland de studerande som intervjuades anknöt erfarenheter av framgång ofta till framgångar i praktiskt arbete, exempelvis att de yrkesinriktade studierna och verksamheten i arbetssalarna gick bra.

Svårigheter var vanligast i studiernas teoretiska delar, gemensamma examensdelar eller delområden av dem, i synnerhet matematik och främmande språk, samt skriftliga uppgifter. De studerande hade också upplevt distansstudier och självständiga studier som utmanande.

I yrkesinriktade studier eller inläring på arbetsplatser var utmaningar sällsynta bland de studerande som intervjuades, även om några studerande även berättade om sådana utmaningar.

Några studerande uppgav också att de behövde ett mer helhetsmässigt stöd, och att det stöd som läroanstalten gav för studierna inte räckte. En del studerande uppgav att problem med den mentala hälsan och orken samt svag motivation försvårade studierna. Några studerande berättade om koncentrationssvårigheter orsakade av bland annat en stor studerandegrupp och oväsen. För vissa studerande var studietakten för snabb.

Enligt de studerande var det positiva med det stöd de fick att det möjliggjorde individuella arrangemang och att lärarna svarade på deras stödbehov. En del studerande uppgav att det särskilda stödet gjort det möjligt för dem att komma framåt i sina studier.

De studerande berättade också att de fått stöd i att orka med sina studier bland annat genom att närvarokraven hade lättats och genom att de fått möjlighet att gå framåt i studierna i sin egen takt. Lärarna uppgavs också vara genuint intresserade av sina studerande. Endast några få studerande lyfte fram i intervjuerna att allt det stöd som de fått inte hade känts nödvändigt.

När de studerande tillfrågades om vad som skulle kunna ändras eller utvecklas i det stöd de fick var det vanligast att de önskade mer individuellt stöd och tid från lärarna. Några av de studerande önskade att lärarna bättre skulle beakta olika inlärningsstilar och stöda dem på olika sätt. I vissa fall ansåg studerande också att deras stödbehov borde ha identifierats tidigare.

I svaren kom det också fram ett önskemål bland studerande att få ett mer helhetsmässigt stöd exempelvis genom ett samarbete mellan studerandehälsovården eller socialväsendet och läroanstalten. De studerande berättade också om enskilda stödmetoder som de upplevde att hade hjälpt dem: muntliga tenter, tydliga anvisningar, studier i små grupper, extra tid och hjälp med skriftliga uppgifter.

Alla de studerande som intervjuades hade enligt sin egen uppfattning fått delta i planeringen av sitt stöd, och nästan alla hade fått delta i utarbetandet av sin PUK. För ungefär en tredjedel av de studerande var det dock oklart var de kunde hitta sin egen PUK och hur de kunde läsa den. Några enstaka studerande uppgav också att det stöd de fick och eventuella förändringsbehov i det inte hade diskuterats.

10 Anpassning av bedömningen av kunnandet och avvikelse från kraven på yrkesskicklighet eller målen för kunnandet

Anpassning av bedömningen av kunnandet och avvikelse från kraven på yrkesskicklighet eller målen för kunnandet är ovanligt, rutinerna är delvis oklara.

Anpassning av bedömningen av kunnandet och avvikelse från kraven på yrkesskicklighet eller målen för kunnandet sker som helhet väldigt sällan, och oftast för gemensamma examensdelar.

Rutinerna för anpassning och avvikelser är tydligare i gemensamma examensdelar än i yrkesinriktade examensdelar. Ungefär var tionde anordnare och en tredjedel av den undervisande och handledande personalen upplevde att rutinerna för anpassning och avvikelser inom de yrkesinriktade examensdelarna var oklara. Dock betraktades också anpassningen och avvikelserna inom de gemensamma examensdelarna som oklara av knappt en tiondel av anordnarna och ungefär en femtedel av personalen.

Enligt anordnarna hör personalens kompetens inom anpassning och avvikelser till de centrala utvecklingsområdena. Anordnarna uppgav också att det fanns rum för utveckling av processerna för anpassning och avvikelser samt anvisningarna för dem. Som ett utvecklingsområde nämndes också användning av de yrkesinriktade specialläroanstalternas kunnande.

11 Samarbete kring särskilt stöd

Samarbetet i övergångsskedet mellan den grundläggande utbildningen och yrkesutbildningen fungerar inte ännu tillräckligt bra, och även i det mångprofessionella samarbetet finns rum för utveckling.

Under hälften av utbildningsanordnarna bedömde att överföringen av information om de studerande från den grundläggande utbildningen till yrkesutbildningen fungerade bra eller mycket bra. På motsvarande sätt ansåg 60 procent av anordnarna att informationen om särskilt stöd från yrkesutbildningen till den grundläggande utbildningen fungerade bra eller mycket bra.

Samarbetet kring särskilt stöd med yrkesinriktade specialläroanstalter och utbildning som handleder för yrkesutbildning (VALMA) ansågs däremot fungera lite bättre. Omkring 80 procent av anordnarna hade samarbetat med yrkesinriktade specialläroanstalter och utbildning som handleder för yrkesutbildning.

En del studerande behöver också annat stöd utöver pedagogiska stödåtgärder, exempelvis socialvårdstjänster, medicinsk rehabilitering eller terapitjänster. Inom det särskilda stödet framhävs också mångprofessionellt och sektorsövergripande samarbete. Utbildningsanordnarnas och läroanstalternas samarbete med studerandehälsovården och kuratorstjänster fungerar ganska bra, men samarbetet med psykologtjänster, ungdomstjänster samt arbets- och näringstjänster behöver utvecklas.

12 Granskning i förhållande till bakgrundsfaktorer¹

I anordnarnas samt den undervisande och handledande personalens svar fanns inte särskilt stora skillnader i fråga om anordnarens språk och RFV-område. De skillnader som noterades i fråga om **språk** gällde identifieringen av behov av särskilt stöd i grundexamensutbildning samt tydligheten i rutinerna för anpassning av bedömningen i gemensamma examensdelar. Svenskspråkiga anordnare bedömde att dessa fungerade bättre jämfört med finskspråkiga anordnare.

Sett till **RFV-område** bedömde den undervisande och handledande personalen i Norra Finlands RFV-område tillgången till särskilt stöd i grundexamensutbildning som något bättre jämfört med personal inom Södra Finlands RFV-område. Personalen inom Östra Finlands RFV-område upplevde rutinerna för anpassning av bedömningen och avvikelser från kraven på yrkesskicklighet eller målen för kunnandet inom de gemensamma examensdelarna som tydligare jämfört med personalen inom Södra Finlands RFV-område.

Anordnarnas storlek² hade på många platser ett samband med den undervisande och handledande personalens upplevelser av hur väl det särskilda stödet fungerade. Personalen hos anordnare som var små i fråga om studerandeantal upplevde resursernas tillräcklighet och arbetsfördelningens funktion som klart bättre än personalen hos medelstora och stora anordnare. Även identifieringen av stödbehov samt planeringen och genomförandet av stödet ansågs fungera bättre bland personalen hos små anordnare.

¹ I rapporten nämns de skillnader mellan bakgrundsfaktorer där skillnaden är statistiskt sett mycket signifikant ($p < 0,001$).

² Anordnarnas storlek definierades enligt det totala antalet studerande: de anordnare som hade under 500 studerande klassades som små, de som hade 500–3 000 studerande som medelstora och de som hade över 3 000 studerande som stora.

Sett till utbildningsområden bedömde personal inom naturvetenskaper samt hälso- och välbefinnandeområden resursernas tillräcklighet och arbetsfördelningens funktion som bättre. Personalen inom teknik- och servicebranscherna betraktade resursernas tillräcklighet som sämst. Inom teknikbranscherna bedömdes också arbetsfördelningen fungera sämst. Man bör beakta att antalet studerande med särskilt stöd varierar mellan olika utbildningsområden. Relativt sett flest studerande i förhållande till utbildningsområdets totala studerandeantal fanns inom servicebranscherna, teknikbranscherna, området för informationsbehandling och datakommunikation samt de humanistiska och konstnärliga branscherna. Det minsta antalet fanns inom handel och administration samt naturvetenskaper.

Den undervisande och handledande personalen inom hälso- och välbefinnandeområdet upplevde sin kompetens inom särskilt stöd som starkast och personalen inom informationsbehandling och datakommunikation upplevde sin kompetens som svagast.

Personalen inom naturvetenskaper samt hälso- och välbefinnandeområdet upplevde att identifieringen av behov av särskilt stöd fungerade bättre jämfört med personalen inom teknikbranscher, informationsbehandling och datakommunikation samt de humanistiska och konstnärliga branscherna.

Förverkligandet av särskilt stöd bedömdes fungera bäst inom naturvetenskaperna, hälso- och välbefinnandeområdet samt handel och administration samt sämst inom teknikbranscherna samt informationsbehandling och datakommunikation.

För personalens del noterades också skillnader i svaren från **personer som arbetar i olika uppgifter**. De som arbetade som speciallärare eller ansvariga för särskilt stöd bedömde resursernas tillräcklighet och arbetsfördelningens funktion som klart bättre jämfört med lärare inom yrkesinriktade och gemensamma examensdelar. De som arbetade som speciallärare eller ansvariga för särskilt stöd upplevde också sin kompetens inom särskilt stöd som klart starkare jämfört med dem som arbetade i andra uppgifter. Den största skillnaden sågs mellan speciallärare och lärare i gemensamma och yrkesinriktade examensdelar.

De som arbetade som speciallärare eller ansvariga för särskilt stöd bedömde också att planeringen och förverkligandet av det särskilda stödet fungerade bättre jämfört med lärarna i yrkesinriktade examensdelar, lärarna i gemensamma examensdelar och studiehandledarna.

13 Det särskilda stödets styrkor

En del av anordnarna och personalen lyfte fram organisationens fungerande processer och ansvar för särskilt stöd som en styrka. Med detta avsåg de exempelvis enhetliga verksamhetsmodeller eller tydlig samordning av det särskilda stödet. Även stöd för personalen från cheferna och en positiv attityd bland cheferna till särskilt stöd betraktades som en styrka.

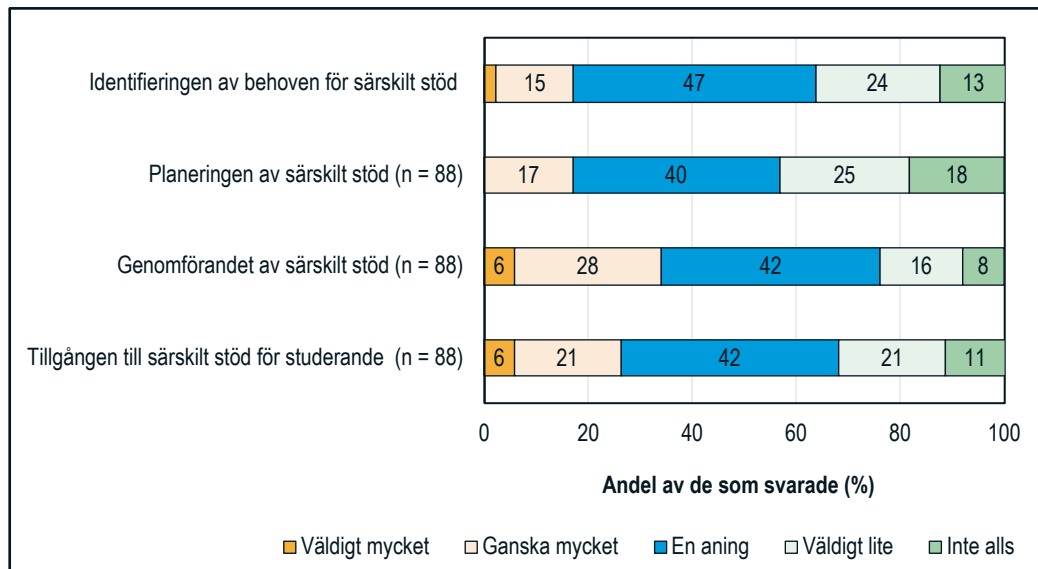
En del beskrev ett välfungerande samarbete mellan speciallärarna och den övriga undervisande och handledande personalen, mellan speciallärarna och mellan mångprofessionella samarbetsaktörer som en styrka. Även samarbete med studerande, vårdnadshavare och arbetslivet lyftes fram som en styrka. En del anordnare hade utvecklat fungerande former för samarbete med den grundläggande utbildningen i övergångsskedet.

Yrkeskunnig personal samt utbildning, kompetens och erfarenhet av uppgifter inom särskilt stöd nämndes också som styrkor. Vissa lyfte också fram individuella studievägar och individualitet i stödet till de studerande som styrkor. Lärarna och handledarna känner de studerande och deras behov. I undervisningen och handledningen framhävs bemötandet av de studerande som individer samt en positiv attityd bland den undervisande och handledande personalen till studerande som behöver särskilt stöd.

Faktorer som stärker det särskilda stödet är fungerande processer och ansvar för särskilt stöd, samarbete och kompetens bland personalen samt individuellt stöd.

14 Coronaepidemins effekter på det särskilda stödet

Coronaepidemin har medfört mest utmaningar för förverkligandet av och tillgången till det särskilda stödet. Ungefär en tredjedel av anordnarna bedömde att coronaepidemin orsakat stora eller mycket stora utmaningar för förverkligandet av det särskilda stödet (figur 8). I identifieringen och planeringen av särskilt stöd fanns inte lika många utmaningar, även om ungefär 60 procent av anordnarna hade åtminstone vissa utmaningar även inom dessa områden.

FIGUR 8. Anordnarnas syn på i vilken utsträckning coronaepidemin har orsakat utmaningar för det särskilda stödet hösten 2020 och vintern 2021

15 Utvecklingsrekommendationer

1. Tillräckliga resurser för särskilt stöd bör säkerställas och allokeringen av resurser bör förtydligas

Utbildningsanordnarna bör säkerställa att personalresurserna samt den undervisande och handledande personalens tidsmässiga resurser räcker till för uppgifterna inom särskilt stöd. Man ska reservera tillräckligt med speciallärarresurser för identifiering av stödbehov, planering av stöd, förverkligande och uppföljning av stöd, mångprofessionellt samarbete, stöd för personalen i frågor som rör särskilt stöd samt utveckling av rutinerna och kunnandet kring särskilt stöd.

På anordnarnivån ska man synliggöra hur de höjda statsandelarna för särskilt stöd riktas till verksamheten. Dessutom är det viktigt att utveckla uppföljningen av inriktningen med hjälp av lämpliga mätare, så att resursernas tillräcklighet kan utvärderas och så att resurserna kan fördelas på ett ändamålsenligt sätt bland utbildningsområden, examensformer och verksamhetsställen.

Utbildningsanordnarna samt undervisnings- och kulturministeriet bör förutse och följa upp den utvidgade läropliktens effekter på behovet av särskilt stöd.

2. Det särskilda stödet bör göras mer systematiskt, och arbetsfördelningen och samarbetet bland personalen bör utvecklas

Utbildningsanordnarnas och personalens dialog kring ordnandet av särskilt stöd bör ökas. Det är viktigt att regelbundet ta upp frågor kring särskilt stöd vid ledningens möten. En ganska stor andel av lärarna inom de yrkesinriktade och de gemensamma examensdelarna upplevde att ansvars- och arbetsfördelningen gällande särskilt stöd var

otydlig. Specialläraernas, de övriga lärarnas och handledarnas roller och uppgiftsområden inom det särskilda stödet bör förtydligas, och de anvisningar för särskilt stöd som riktas till personalen bör preciseras.

Man borde också utveckla verksamhetsrutinerna för särskilt stöd så att de blir enhetligare och så att deras kvalitet blir jämnare mellan olika verksamhetsenheter, utbildningsområden och sätt att söka till utbildning. Det är viktigt att anordnarna utvärderar ändamålsenligheten i ordnandet av särskilt stöd ur olika utbildningsområdets perspektiv samt om olika utbildningsområden har tillräckliga specialläraresurser. Områdesspecifika speciallärare är ett bra sätt att förbättra ordnandet och förverkligandet av särskilt stöd. Arbetsfördelningen i fråga om särskilt stöd fungerar sämst inom teknikbranscherna. Ju större anordnarens totala antal studerande var, desto sämre upplevdes arbetsfördelningen fungera.

De flesta anordnare har en plan eller verksamhetsbeskrivning gällande ordnandet eller genomförandet av särskilt stöd på organisationsnivå. En del saknar en sådan plan eller beskrivning. En plan eller verksamhetsbeskrivning är ett konkret sätt att beskriva ordnandet av särskilt stöd, verksamhetsmodellerna, arbets- och ansvarsfördelningen samt utvärderings- och utvecklingsarbetet. Även de som har en plan eller verksamhetsbeskrivning behöver utveckla dess innehåll så att den bättre stöder den undervisande och handledande personalens arbete.

3. Personalens kompetens inom särskilt stöd behöver stärkas

Den undervisande och handledande personalens kompetens bör utvecklas mer systematiskt. Beredskapen för identifiering av behov av särskilt stöd och stödjande av studerande i synnerhet bland lärare i gemensamma och yrkesinriktade examensdelar bör stärkas. Skillnaderna mellan utbildningsområden i personalens kompetens bör beaktas och kompetens inom särskilt stöd bör säkerställas inom alla utbildningsområden.

Utbildningsanordnarna bör i högre grad använda kompetensen hos de anställda som har speciallärarbehörighet i utvecklingen av den övriga personalens kompetens. Även delandet av personalens erfarenheter exempelvis av olika stödformer bör ökas.

I den yrkesinriktade lärarutbildningen bör man stärka innehållen som anknyter till särskilt stöd, och heltäckande fortbildning gällande särskilt stöd bör erbjudas till den undervisande och handledande personalen inom yrkesutbildningen.

4. Identifieringen av stödbehov bör utvecklas för de studerande som kommer via den kontinuerliga ansökan samt inom yrkes- och specialyrkesexamina

Identifieringen av behov av särskilt stöd bör utvecklas när det gäller den kontinuerliga ansökan. Identifieringen sker inte lika systematiskt för detta ansökningssätt som för andra, och exempelvis informationsöverföringen i övergångsskeden kan vara mer utmanande än i samband med andra ansökningssätt.

Identifieringen av behov av särskilt stöd bör utvecklas också i utbildningar för yrkes- och specialyrkesexamina. Identifieringen fungerar sämre i dessa examensformer än i grundexamensutbildning.

5. Planeringen av särskilt stöd enligt examensdel bör utvecklas, och informationsgången bland den undervisande och handledande personalen bör förbättras

Planeringen av särskilt stöd enligt examensdel förverkligas inte så bra. Denna aspekt bör utvecklas för att möjliggöra definiering av den studerandes individuella styrkor och stödbehov i olika examensdelar samt val av ändamålsenliga stödåtgärder. Stödåtgärderna bör antecknas på ett tillräckligt tydligt och konkret sätt i de studerandes personliga utvecklingsplaner för kunnandet.

Informationsgången och samarbetet bland den undervisande och handledande personalen i fråga om planeringen av särskilt stöd bör stärkas. De som undervisar eller handleder de studerande behöver ha tillräcklig kunskap om vilka stödåtgärder som avtalats för den studerande och om metoderna för att förverkliga stödet. En del anordnare behöver också stärka inkluderingen av minderåriga studerandes vårdnadshavare i planeringen av stödåtgärder.

6. Formerna för särskilt stöd, förverkligandet av stödet och utvärderingen av dess effekter bör utvecklas

Stödformerna och förverkligandet av stödet bör utvecklas så att de passar ännu bättre för olika examensformer, examensdelar och lärmiljöer. I grundexamensstudier förverkligas stödet sämre i yrkesinriktade examensdelar än i gemensamma examensdelar. Man bör också uppmärksamma yrkes- och specialyrkesexamina, där stödet förverkligas sämre än i grundexamensutbildning. Vad lärmiljöerna beträffar förverkligas stödet inte så bra i inläring i arbetslivet och i distansstudier, så förverkligandet av stödet och stödets tillgänglighet i dessa sammanhang bör stärkas.

Det rekommenderas att anordnarna utvecklar kompanjonundervisningen och -handledningen som en del av tillhandahållandet av särskilt stöd. Det är viktigt att stärka betydelsen av delad expertis och speciallärares konsultativa roll.

Det rekommenderas att studier som stöder studiefärdigheterna används i större omfattning som en del av särskilt stöd.

Utöver de planerade stödåtgärderna bör också de förverkligade stödåtgärderna dokumenteras i de studerandes personliga utvecklingsplaner för kunnandet. Brister i dokumentationen av stödåtgärder försvårar uppföljningen och utvärderingen av förverkligandet av stödet. I informationsinnehållet gällande de studerandes personliga utvecklingsplaner för kunnandet borde det finnas en punkt för utvärdering av stödets funktion och effektivitet.

7. Tillgången till lämpliga arbetsplatser, inskolningen av arbetsplatshandledare och stödet för de studerande under inläring i arbetslivet bör utvecklas

Tillgången till lämpliga arbetsplatser som förbinder sig till att stödja de studerande bör förbättras och stödet för de studerande under inläring i arbetslivet bör utvecklas. Metoder för detta är att intensifiera samarbete mellan speciallärare, lärare och arbetsplatshandledare samt planera, genomföra och utvärdera särskilt stöd som en del av en systematisk process för inläring på arbetsplatsen.

Praktiska metoder är också att närmare definiera arbetsuppgifter som lämpar sig och är ändamålsenliga för den studerande i början av eller före perioden av inläring i arbetslivet, samt att ge den studerande handledning i inläringen i arbetslivet och arbetsuppgifterna i förväg. Även inskolningen för arbetsplatshandledare och deras kompetens inom särskilt stöd bör utvecklas.

8. Rutinerna för anpassning av bedömningen och avvikelser från kraven på yrkeskicklighet eller målen för kunnandet behöver förtydligas

De nationella anvisningarna för anpassning och avvikelser bör preciseras som en del av vägledningen för det särskilda stödet. På anordnarnivån behöver processerna för anpassning och avvikelser utvecklas, anvisningarna för dem förtydligas samt rutinerna förenhetligas för olika examina. Även informationen till personalen bör utökas och personalens kunnande i fråga om anpassning och avvikelser bör utvecklas. Även de yrkesinriktade specialläroanstalternas kompetens inom utveckling av funktioner för anpassning och avvikelser bör användas i större utsträckning.

9. Det behövs tydlighet i gränssnitten mellan stödnivåer och -former

Tillgången till krävande särskilt stöd och utbildningsplatsernas tillräcklighet i olika områden måste säkerställas. En del studerande som studerar vid allmänna läroanstalter kan ha så stora stödbehov att läroanstaltens stödformer eller kompetens gällande stöd inte räcker. De studerandes möjlighet att vid behov övergå från en stödform till en annan bör vidareutvecklas, och samarbetet mellan allmänna läroanstalter och specialläroanstalter bör intensifieras.

Den inbördes relationen mellan särskilt stöd och andra stödformer inom lärandet och handledningen bör också förtydligas. Praktiska verktyg och förfaranden för identifiering av stödbehov samt definition av olika stödformer och -nivåer bör utvecklas genom samarbete mellan utbildningsanordnare, specialläroanstalter, Utbildningsstyrelsen och undervisnings- och kulturministeriet. Utbildningsstyrelsen bör uppdatera handboken för specialundervisning från 2015, som beskriver delområdena och processerna för särskilt stöd.

På utbildningssystemets nivå är det viktigt att utveckla det särskilda stödet så att stödet som helhet är tillräckligt tydligt och strukturmässigt logiskt för de studerande, deras vårdnadshavare och aktörer på olika utbildningsstadier. I nuläget varierar terminologin för särskilt stöd och stödformerna mellan olika utbildningsstadier.

10. Samarbetet i övergångsskeden och det mångprofessionella samarbetet kring särskilt stöd bör utvecklas

En del studerande behöver också annat stöd utöver pedagogiska stödåtgärder, varvid det stöd som erbjuds vid läroanstalten är en del av en mångsidig helhet av tjänster inom olika sektorer. Mångprofessionellt och sektorsövergripande samarbete framhävs i ordnandet av särskilt stöd. Utbildningsanordnarnas och läroanstalternas samarbete med studerandehälsovården och kuratorstjänster fungerar ganska bra, men samarbetet med psykologtjänster, ungdomstjänster samt arbets- och näringstjänster behöver utvecklas.

Även samarbetet i övergångsskedet mellan grundskolan och yrkesutbildningen kring studerandehandledningen och informationsöverföringen bör vidareutvecklas, och informationen om särskilt stöd från yrkesutbildningen till grundskolan bör stärkas. Samarbetet i övergångsskedet mellan den grundläggande utbildningen och andra stadiet bör inledas tidigare än i nuläget för de studerandes del som har utmaningar i lärandet i grundskolan.

NCU

Nationella centret för
utbildningsutvärdering
PB 380 (Hagnäskajen 6)
00531 Helsingfors
kirjaamo@karvi.fi
växel: 029 533 5500
karvi.fi/sv

Sammanfattningen baserar sig på publikationen
Goman, J., Hievanen, R., Kiesi, J., Huhtanen, M.,
Vuojus, T., Eskola, S., Karvonen, S., Kullas-
Norrgård, K., Lahtinen, T., Majanen, A., &
Ristolainen, J. 2021. SÄRSKILT STÖD SOM
RESURS – Utvärdering av det särskilda
stödet inom yrkesutbildningen.